

Dr. Dénes József: Peresznye településtörténete

A földrajzi, környezeti adottságok és a hasonló helyzetű, jobban ismert területek példája mutatja: Peresznye határában, a Peresznyei-patak térségében is leginkább a dombok vízhez közeli lejtőinek alsó harmadán, valamint vízhez közel az újkőkor óta folyamatosan lehettek települések. A rézkori badeni kultúra leletei a szomszédos Répcevis agyagbányájából kerültek elő. A falutól északra a későbronzkori Halomsíros-kultúra településére utaló jellegzetes kerámiatöredékek kerültek elő 1984-ben.

A terület az ókorban Savaria vagy Scarbantia territoriumához tartozhatott. Feltevések szerint a környék földútjai helyenként még ma is a közel 2000 évvel ezelőtti centuriációs rendszer – a földek egységes tájolású koordinátarendszerű felosztása - nyomait őrzik. A római főutak a peresznyei határt ugyan elkerülték, de nem kizárt, hogy a Kőszeg-Fertőszentmiklós-összekötő út nyomvonalán már a római korban is út haladt. Erre utalhat, hogy az út hosszú egyenes szakaszokból áll. Az utak közelében villaépületek emelkedhettek. Peresznye területén a 19. században állítólag római sírkövek is előkerültek, ezek holléte jelenleg ismeretlen.

Közeli lelőhelyek – temetkezésekből származó leletek utalnak a hunok és az avarok honfoglalás előtti jelenlétére. Jelentős közép- és késő-avar temető került elő például a szomszédos Csepreg-Meggyespuszta kavicsbányájának területén. Magának Peresznyének a neve szláv eredetű. Ezeket a magyar településtörténethez képest biztosan létezett előzményeket Peresznye határában – mint településhelyeket – azonban még nem ismerjük. Emiatt nem tudjuk, vajon befolyásolták-e a mai napig folyamatosan követhető településfejlődést.

A környék magyar honfoglalást követő megtelepedést tükröző településekre utaló tárgyi leletei és helynévi adatok bizonyítják, hogy a település már jóval első okleveles említését megelőzően is létezett. Ezt az első ismert említést Peresznye esetében 1195 körülről ismerjük, a borsmonostori ciszterci apátság alapításáról szóló oklevélben (ami a térség egyik legkorábbi okleveles adata!). Nem árt azonban felhívni a figyelmet arra, hogy Árpád-kori okleveleinknek – mérvadó becslés szerint – csak körülbelül 1 %-a maradt fenn, így egy-egy okleveles említést a véletlennek tudhatunk be és elvileg semmi akadálya a település akár 2-300 éve már tartó folyamatos létét feltételeznünk akkor, amikor „először” említik. Neve szláv eredetű, de aligha valószínű, hogy ez e régi szláv lakosság nyelvileg megélte volna a faluban ma élő horvátok 16. századi beköltözését.

Peresznye a régi Sopron megye délnyugati részén található, csak 1950-ben csatolták Vas megyéhez. A mai közigazgatási területen további középkori települések is lehettek, melyeknek azonban mai tudásunk szerint a korabeli írásos forrásokban nem maradt nyoma. Egy elpusztasodott másik település – a középkori oklevelekben még szereplő Enyed – valahol Borsmonostor szomszédságában helyezkedett el. A Répce vízjárta, árvízveszélynek kitett völgyében a mai peresznyei határba eső jobbparton nem számolhatunk faluval, Enyed a mai Alsólászló határának keleti részén, a Répcesarud (Frankó) felé vezető út mellett lehetett.

A település fejlődésének meghatározó tényezője volt a mindenkori úrendszer. Kialakulásánál talán a Kőszeget Lövővel összekötő régi út is szerepet játszhatott. A régi Fő utca (ma Hunyadi János u.) kialakulásának okozója azonban egy a környék kora Árpád-kori központját, a locsmándi ispáni várat a Répce-vidék legjelentősebb városias központjával, Csepreggel összekötő út lehetett. A határ nyugaton messze elnyúlik Borsmonostor irányába. Ennek okozója a Csepreget Borsmonostorral összekötő út lehetett.

Peresznye már a középkorban is templomos hely volt. Temploma keletre lejtő domboldalon épült. Körülötte helyezkedett el valamikor a falu régi temetője. Egy 1646-os Canonica Visitatio szerint akkor „fallal körülvevett és megerősített” volt, ami Sopron megye jelentősebb településeinek plébániatemplomainál gyakori volt. A templom kegyurai a közeli kastély mindenkori urai voltak. Így nem véletlen, hogy legjelentősebb barokk építkezései az Esterházy grófoknak köszönhetők. Első nagy barokk kiépítése a kastéllyal párhuzamosan 1727-ben készült el gr. Esterházy Dániel jóvoltából.

A falu egészen a 17. század végéig a borsmonostori uradalom része volt. Ennek keretei közt települhettek horvátok a községbe valamikor a 16. század közepén. Az uradalom a Jurisicsoké, majd a Nádasdyaké lett (1567). Még a Nádasdyak idejéből származhat a kastély legkorábbi magja, hiszen gróf Esterházy Dániel 1727-ben már egy meglévő épület átalakításával, bővítésével építette fel a barokk kastélyt. Az épületet a továbbiakban is, egészen a 19. század közepéig az ő utódai lakták és alakították át kisebb-nagyobb mértékben minden generáció életében. 1851-ben még gr. Esterházy Ferenc a birtokos, ezt követően élt rövid ideig – mint a kiskorú Esterházy János vagyonának gondnoka – az épületben gróf Széchenyi Ferenc haláláig, 1858-ig (nem azonos a Magyar Nemzeti Múzeum alapítójával!). Az épület és a birtok 1866-ban a Trautmannsdorf-Weinsberg grófi családnak, majd házasság révén utolsó főúri birtokosáé, a gróf Berchtold családnak lett.

A kastély eklektikus átépítése a későbbi közös külügyminiszter gr. Berchtold Lipót

(1863-1942) szüleinek megrendelésére készült el 1882-ben, mint azt a keleti homlokzaton látható páros címer évszáma jelzi. Az első világháború megkezdéséhez ürügyet szolgáltató ultimátum megfogalmazója ebben az épületben hunyt el 1942 november 21-én.

A történeti demográfia számadatainak segítségével képet alkothatunk a lakosság mennyiségi változásairól, ami természetesen kihatott a település belterületének növekedésére is. Első számszerűen biztos adataink a II.József által elrendelt 1787. évi népszámlálás idejéből maradtak fenn. Ekkor Peresznyének 423 lakosa volt (65 házban), ez 1851-ig 600 főre növekedett. A település lakossága a továbbiakban a két világháború közti csúcspont után – egészen a közelmúltig – fokozatosan, de csak lassan csökkenő tendenciát mutatott: 1910-ben 744, 1920-ban 783, 1933-ban 777, 1941-ben 773, 1993-ban pedig 641 lakosa volt (181 lakásban).

A település népességmegtartó ereje eddig viszonylag jelentősnek bizonyult.

Térképi források:

I. katonai felmérés: Colonne IV. Sectio 7. (1784)

II. katonai felmérés: Colonne XXII. Sectio 51. (1845)

III. katonai felmérés 5057/2 szelvény (1880)

SmT 49 Peresznye (1820)

SmT 50 Peresznye (1821)

Irodalom:

A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914. Szerk.: Kósa Pál és Zentai László. Pécs, 2001.2 – 150.

Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). Szerk.: Dányi Dezső és Dávid Zoltán. Bp., 1960. 154-155.

Az 1941. évi népszámlálás. KSH – MOL. Bp., 1976. 140-141.

Bariska István-Németh Adél: Kőszeg. Bp., 1988.2 198-199.

Belitzky János: Sopron vármegye története I. Bp., 1938.

Bük, Csepreg, Sárvár és környékük. Kalauz turistáknak és természetbarátoknak. Szerk.: Boda László és Orbán Róbert. B.K.L. Kiadó Szombathely, 2000. 121-123.

C.Harrach Erzsébet-Kiss Gyula: Vasi műemlékek. Szombathely, 1983. – 304-305.

Cházár László: Kastélyaink. Boardman, Ohio 1989. – 174-176.

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. Bp., 1897 (reprint: Bp.,1985.) - 623.

Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei III. Sopron, 1937. 96-99.

Dénes József: Kastélyok, kúriák, udvarházak Vas megyében. IN: Vasi Szemle XLV. (1991) 233-244. - 241.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára I-IV. Pest, 1851. (reprint Bp., 1984.) III. 220.

Genthon István: Magyarország művészeti emlékei I. Bp., 1959. 249-250.

Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. IN: Századok 73-74. (1929-1930) 139-167., 257-285.

Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. Bp., 1989. 709.

Ilon Gábor: Régészeti adatok Csepreg és vidéke őstörténetéhez. In: Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: Dénes József. Csepreg, 1996. 28.

Ivicsics Péter: Kastélyok és kúriák. In: Vas megye építésze. Szerk.: Boda László és Gácsy József. Szombathely, 1998. 96-104. – 102.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. Bp., 19884. II. 336.
Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld I-II. Szeged, 1930-1936.

Kovács Ignác: A borsmonostori apátság története. Sopron, 1910.
László Ernő: A peresznyei gróf Berchtold-kastély. In: Soproni Szemle 1938. 157-159.

Magyar Nagylexikon XIV. Nyí-Pom. Magyar Nagylexikon Kiadó. Bp., 2002. 672.

Magyarország földrajzinév-tára II. Vas megye. Bp., 1978. 29.

Magyarország kistájainak katasztere I-II. Szerk.: Marosi Sándor és Somogyi Sándor. Bp., 1990. 393-397.

Magyarország műemlékei II. A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Összeállította:

Gerecze Péter. Bp., 1906.

Magyarország műemlékjegyzéke I-II. Bp., 1990.

Magyar települések enciklopédiája. Összefoglaló leírás Magyarország megyéiről, városairól és községeiről. Bp., 2002. 735.

Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén 1-2. Bp., 1990.
Nagy Iván: Magyarország családai I-XII. és pótlék. Pest, 1857-1868.

Pesty Frigyes: Helységnévtár. Sopron vármegye. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. Fol. Hung. 1114.

Régészeti kutatások Vas megyében. Összeállította: Mayer László-Tóth Kálmán. Szombathely, 1993.
Révai Nagy Lexikona XV. 329.

Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története I-III. Pest 1870.

Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Jauriensis pro anno domini 1931. Jaurini, 1931. 51.

Somkúthy Ferenc-Tóth József: Vas megye arborétumai és kúriakertjei. Szombathely, 2000. 70-71.

Sopron és Sopron vármegye ismertetője. Szerk.: Horváth László. Sopron, 1934.

Sopron megyei névtár. Sopron, 1948.

Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: Dénes József. Csepreg, 1996.

Thirring Gusztáv: Felső Dunántúl. Részletes magyar útikalauz 6. Bp., 1933.

Tóth Péter: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1579-1589. Sopron, 1994.

Tóth Péter: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron megyében. I. Magyar és latin nyelvű vallomások (1767). Sopron-Eisenstadt, 1998. - 152-154.
Urkundenbuch des Burgenlandes I-IV. Bearb.: Wagner, Hans-Lindeck-Pozza, Irmtraut.
Wien-Köln-Graz 1955-1985.

Vályi András: Magyar Országnek leírása I-III. Buda, 1796-1799.

Vas megye földrajzi nevei. Szerk.: Balogh Lajos és Végh József. Szombathely, 1982. 43-44.

Vas megye kézikönyve. Magyarország megyei kézikönyvei 17. Főszerk.: Pete György. Ceba Kiadó-Életünk-Faludi Ferenc Alapítvány, 2000. 500-501.

Vas megye településeinek atlasza. HISZI-MAP Kft. H.n., 1997. 113-114.